

Türkiye’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü

Araş. Gör. Banu KARAMAN

Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, MANİSA

Araş. Gör. Melih ÖZÇALIK

Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, MANİSA

ÖZET

Dünya’da ve Türkiye’de gelir dağılımı eşitsizliği hükümetler açısından önemli bir problemdir. Bu durum daha çok kriz dönemlerinden sonra görülmektedir. Bireylerin ulusal gelirden adaletli pay alamamaları onları kendilerince çözüm üretmeye itmiştir. Bu çözümlerden en önemlisi de çocuk yaşta çalıştırılan işgücüdür. Bu çalışmada Dünya’da ve Türkiye’de gelir dağılımı eşitsizliği örnekleri incelenmiştir. Daha sonra Türkiye’de çalışan çocuklar sorunu ve çözüm yollarına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Dağılımı, Çocuk İşgücü, Temel Eğitim

A Result of Income Distribution Inequality in Turkey: Child Labour

ABSTRACT

Recently, inequal income distribution is an important problem for all governments in the world. Mostly, this situation is appeared after crises periods. Citizens that don’t get a share in national income equitably, started to get their solutions. The most important solve for them is the child labour. In this study, inequal income distribution in the Turkish economy has been investigated. And then one of the results of it, the child labour problem in Turkey and its solution ways, has been studied.

Key Words: Income Distribution, Child Labour, Basic Education

GİRİŞ

İlk çağlardan günümüze insanın en önemli amacı hayatını herhangi bir şekilde sürdürebilmek olmuştur. Avcı-toplayıcı anlayıştan günümüze insan bulduğu malları tüketerek bugüne gelmiş ve bu süreçte de birçok değişime tanıklık etmiştir(Eğilmez ve Kumcu,2005: 24). Bu durum çok kısıtlı bir tüketime konu olmaktaydı.

Daha önceki dönemlerde yalnızca ürettiğini tüketen insan; tarım toplumuna geçişi ve hayvanları evcilleştirmesi ile birlikte tükettiğinden fazlasını üretmiş ve bunu diğer mallarla değiştirmiştir. Gelişen ve değişen insan bir süre sonra yalnızca malların mallarla değiştirilmeyeceğini* anlamıştır. Bunun sonucunda çeşitli şekillerde değişim araçları ortaya çıkmıştır. Bu değişim araçları başlangıçta değerli taşlar ve mineraller olsa da sonraları altın ve gümüş büyük önem kazanmıştır. En son değişim aracı ise paradır. Paranın ortaya çıkışı ve kitle üretimine geçilmesiyle birlikte ücret ve gelir dağılımı konuları ortaya çıkmıştır.

* İlkel ekonomilerde malların mallarla değiştirilmesi sonucu yapılan işlemlere trampa ekonomisi adı da verilmektedir.

Adaletsiz gelir dağılımı sonucunda da ucuz işgücü ön plana çıkmıştır. Bu işgücünden hem işverenler maliyetleri az olarak arttırdığı için memnun hem de aileler hane halkı gelirlerinde artış olduğu için memnundur. Ancak ucuz işgücünden etkilenen en büyük kesim aktör konumundaki çocuklar olmaktadır.

I - GELİR VE DAĞILIMI

Paranın ortaya çıkması, onun değişim ve tasarruf aracı olmasının da önemini arttırmıştır. Tasarruf aracı olma özelliği kişilerin servetleriyle yakından ilgilidir. Gelir; bir ekonomide üretim öğelerinin, ulusal ürünün oluşumuna katkıda bulunmalarının sonucunda bir yıl içerisinde elde ettikleri parasal değerlerin toplamıdır(Karakayalı,2005: 47). Diğer bir tanıma göre ise gelir; bir ülkenin sınırları içerisinde bir yılda gerçekleştirilen nihai(sonsal) mal üretimi karşılığında üretim faktörlerine yapılan ödemeler toplamına denir(Ünsal, 2005: 54).

Bir ülkede gelir dağılımı denildiğinde anlaşılması gereken, ekonomide belirli bir sürede yaratılan gelirin ekonomideki karar birimleri tarafından ne ölçüde dağıldığıdır. Ülkeden ülkeye gelir dağılımları farklılık gösterse bile eşit ve adaletli bir gelir dağılımı çizelgesi bulmak imkânsızdır(Eğilmez ve Kumcu, 2005: 126). Gelir dağılımı ekonomik bir olgu olmakla birlikte, nüfus artışından ve dağılımından, toplumun sosyo – kültürel yapısından, toplumdaki eşitlik ve adalet kavramlarına olan yaklaşımdan etkilenmektedir(Çakır, 2002: 91).

Gelişme süreci içerisinde toplam refahın artışı ve yaratılan gelirin toplumun tüm kesimin tarafından kullanılması, sosyal adaletin gerçekleşmesi ve toplumsal barışın oluşabilmesi açısından oldukça önemlidir. Gelir dağılımından görece olarak daha düşük pay alan kesimlerin ülke nüfusu içerisinde ağırlıkta olması da bu kesimlerin sosyal refah devletinin temel hizmetlerinden sayılan eğitim, sağlık ve beslenmeden daha az faydalanmalarına sebep olmaktadır. Böylece ülkenin gelişme sürecinde gerekli olan insan kaynakları niteliklerinde de gerekli olan gelişmeler sağlanamamaktadır. Bu durum ise ülke gelişmesini olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Gelir dağılımı türlerini fonksiyonel gelir dağılımı, coğrafi gelir dağılımı, kişisel gelir dağılımı ve sektörel gelir dağılımı olarak dört gruba ayırabiliriz. Bunlardan *fonksiyonel gelir dağılımı*, gelirin üretim öğelerince paylaşımından ibarettir. Ulusal gelir içerisinde ücret, faiz, getirim(rant) ve karın payları saptandığında ulusal gelirin fonksiyonel dağılımı da elde edilmiş olur. Ayrıca fonksiyonel gelir dağılımı ulusal gelirin, çeşitli sosyo-ekonomik gruplar arasındaki paylaşımını göstermesi açısından önemlidir. *Sektörel gelir dağılımı* ise tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin ulusal gelirden aldıkları paylar, bunların uzun dönemdeki durumları, devletin hangi sektörler aleyhine ve hangi sektörler lehine ulusal gelirin dağılımını etkilediğini gösterir(Türk, 2003: 314 - 315). Ulusal gelir dünyanın hiçbir ülkesinde fertlere eşit olarak dağılmamıştır. Ulusal *gelirin coğrafi dağılımı*, bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan fertlerin gelirden ne oranda pay edindiklerini gösterir. Bu gelir dağılımı türü ülkelerin farklı yörelerindeki kalkınmışlık düzeylerinin gösterimi açısından yararlıdır. Örneğin Kuzey ve Güney İtalya arasındaki gelişmişlik farkı coğrafi gelir dağılımının

konusu içerisinde yer alır. **Kişisel gelir dağılımı** üretim öğelerinin üretime katılarak elde ettikleri gelirin birey grupları arasında ne ölçüde bölüşüldüğüdür. Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı kullanılarak kişisel gelir dağılımı saptanabilmektedir.

Lorenz Eğrisi'ni ortaya koyarak başlanılan gelir dağılımı eşitsizliklerinin ölçümü daha teknik olarak Gini Katsayısı ile incelenebilir. Gini Katsayısı 0(sıfır) ile 1(bir) arasında değerler almaktadır. Bu katsayı eğer sıfıra eşitse bu durum ülkedeki gelir dağılımının tam eşitlik durumunda olduğunu, bire eşit ise bu durum o ülkedeki gelir dağılımının tamamen adaletsiz olduğunu göstergesi olarak kabul edilir.

II - DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI

Gelir dağılımının Türkiye'de ve Dünya'da eşit olmadığı bir gerçektir. Gelir dağılımı eşitsizliğinin sebeplerini başlıklar halinde ele alırsak bunlar; çalışma yoğunluğundaki farklılıklar, çeşitli rizikoları kabullenebilmek, işin özelliği dolayısıyla ücretlerin farklılaşması, eğitim sistemi ve tarzı, bireyin iş tecrübesi, aileden gelen servetin çözülmesi, piyasada değişen koşullardaki rekabet, bölgelere göre değişen gelişmişlik düzeyi, şans olacaktır(Karakayalı,2005: 96-97).

Birleşmiş Milletler 2006 yılı İnsani Gelişme Raporu ile dünya üzerindeki gelir dağılımı adaletsizliği ortaya konulmuştur. Rapora göre en fakir yüzde 20'lik kesim Dünya gelirinin yalnızca yüzde 1,5'ini almaktadır. Bunun yanı sıra en fakir yüzde 40'lık dilim toplam gelirin yalnızca yüzde 5'ini almaktadır. OECD ülkelerinde yaşayan her 10 kişiden 9'u Dünya gelir dağılımında ilk yüzde 20'lik dilimdedir. Buna karşın Sahara Altı(Sub - Sahara) Afrika ülkelerinde yaşayan her 2 kişiden 1'i en fakir yüzde 20'lik dilimdedir. Dünya nüfusunun yüzde 80'i ortalama Dünya geliri olan 5533\$'dan daha düşük gelir elde etmekte ve Dünyanın en zengin ilk 500 kişisinin yıllık geliri servetleri hariç olmak üzere 100 Milyar \$'ı aşmaktadır. Bu rakam Dünya'nın en fakir 416 Milyon kişisinin yıllık geliri toplamına eşittir(Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı(UNDP), Human Development Report, <<http://hdr.undp.org/hdr2006/pdfs/report/HDR06-complete.pdf>>, 26.12.2006).

Bir ülkedeki gelir dağılımı eşitsizliği o ülkenin ekonomisinin ne kadar kırılgan olduğuyla da ilişkilidir. Bu durumu söz konusu ülkelerde sıkça meydana gelen enflasyon krizleri ve iktidar değişiklikleriyle ilişkilendirebiliriz. Aynı zamanda gelirin paylaşımı devletin uyguladığı para ve maliye politikalarıyla doğrudan sağlanmaktadır. Yani devlet gelir dağılımındaki düzensizliği uyguladığı vergi, bütçe, harcama ve para politikalarıyla gidermeye çalışmaktadır. Bu noktada devletin ekonomiye ne kadar çok karıştırsa ekonomide kendiliğinden doğacak piyasa düzeninin de o kadar gecikeceğini söyleyebiliriz. Burada da sosyal devletin ne kadar ekonominin içerisinde olduğu önemlidir. Bir diğer önemli nokta da ülke ekonomisinin ne kadar dışarıya açık olduğudur. Ülkelerin eşitsiz gelir dağılımı durumunda eğitimin payı da yadsınamaz.

TABLO – 1: Çeşitli Ülkelerin Gelir Dağılımı Örnekleri

Ülkeler	Çalışma Tarihi	Gini Katsayısı(x100)	En Düşük % 20	En Yüksek % 20
ABD	2000	40,8	5,4	45,8
Almanya	2000	28,3	8,5	36,9
Avusturya	1997	30,0	8,1	38,5
Danimarka	1997	24,7	8,3	35,8
Finlandiya	2000	26,9	9,6	36,7
Fransa	1995	32,7	7,2	40,2
Güney Kore	1998	31,6	7,9	37,5
Hollanda	1999	30,9	7,6	38,7
İngiltere	1999	36,0	6,1	44,0
İsveç	2000	25,0	9,1	36,6
İtalya	2000	36,0	6,5	42,0
Kanada	1998	33,1	7,0	40,4
Norveç	2000	25,8	9,6	37,2
Portekiz	1997	38,5	5,8	45,9
Yunanistan	1998	35,4	7,1	43,6

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK), Türkiye İstatistik Yıllığı 2005: 384.

Tablo-1’te görüldüğü gibi gelir dağılımı adaletsizliği bir dünya sorunudur. Tablo-1’de yer alan 15 ülkenin ortak noktaları gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler olduklarıdır. Dikkat çeken en önemli nokta kişi başına ulusal geliri yaklaşık 35 Bin \$ olan ABD’nin tablodaki ülkeler arasında en eşitsiz Gini Katsayısına sahip olmasıdır. Bir diğer nokta ise Akdeniz ülkeleri olarak sayılan İtalya, Yunanistan ve Portekiz’in de gelir dağılımlarının nispeten eşitsiz olduğudur. Bu ülkelerin tek ortak noktaları sadece eşitsiz Gini Katsayılarına sahip olmaları değil, aynı zamanda birinci ve beşinci yüzde yirmilik dilimlerin ulusal gelirden aldıkları paylar arasında da önemli fark olmasıdır. Tablo – 1’in en adaletli gelir dağılımına sahip olan ülkesi olarak İsveç göze çarpmaktadır. Söz konusu İskandinav ülkesi yaklaşık 35 Bin \$’lık kişi başına yıllık gelirinin yanı sıra Tablo – 1’deki en eşit Gini katsayısı olan 0,25’e de sahiptir. Yüzdelerlik dilimler arasındaki en az fark da yine İsveç’e aittir.

Ülke hükümetlerinin ortaya koyduğu yeniden dağıtım politikalarıyla birlikte devletin ekonomiye karışması hatta ekonominin içerisinde yer alması daha da artmıştır. Bu durum piyasa ekonomilerinde geri dönülemez bazı sonuçlara yol açmıştır. Kimi iktisatçılara göre devletin ekonomiye karışması normal karşılanırken, F.A. HAYEK’e göre “ Her ne şekilde olursa olsun toplumda mevcut servet ve gelir dağılımını iyileştirmeyi amaçlayan yeniden dağıtım politikaları gereksizdir.”(Hayek, 1996; 86). HAYEK’e göre sosyal devlet gereksizdir. Çünkü çağdaş demokrasilerde fayda sağlamaya dönük baskı gruplarının hükümetler ve bürokrasiyi etkileyerek yeniden dağıtıcı politikalar yapmaya sevk ettiği görülmektedir.

Bunun dışında yurttaşlarına bireysel özgürlükleri vermekle yetinmeyip, onların insanca yaşayabilmeleri için gerekli maddi ihtiyaçların karşılanması demek olan sosyal devlet anlayışı dört unsurun devamlılığını gerektirmektedir. Bunlar; ulusal geliri arttırmak, ulusal gelirin adaletli dağıtımını sağlamak,

özgürlüklerin sağlanması bağlamında gerekli olan maddi olanakları karşılamak ve yurttaşları sosyal güvenliğe kavuşturmak (Yüce, 2003, “Türkiye’de Gelir Dağılımındaki Adaletsizliğin İzlenen Vergi ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı”, <<http://www.bilgiyoneti.org>>, 18.05.2006). Öte yandan gelişen ülkelerde de uygulanan sosyal politikalar, ekonomik ve sosyal adalet ile ekonomik demokrasiyi de gerçekleştirmeyi az çok farklarla amaçladıklarına ve geniş anlamıyla her sosyal politika, ulusal gelirin bir bölümünün yeniden dağılımını amaç aldığına göre, verimliliğin ve bunun sonunda ulusal gelir ile servetin artması bu ülkelerdeki yaşam düzeyinin yükseltilmesinin başlıca koşullarından birisini oluşturmaktadır (Talas, 1983: 67).

Türkiye, 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanından itibaren liberal ekonomik sistem anlayışını benimsemiş ve bundan sonra piyasa ekonomisine uygun davranan sosyal bir hukuk devleti olacağı açıklanmıştır. Esas olarak Cumhuriyetin kuruluş yıllarından daha önce de liberal değerler Türkiye’de tartışılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun modernleşmesi ile başlayan liberal değerler süreci, Avrupa’dan gelen çeşitli fikir akımlarıyla gelişmiştir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren ekonomiye liberal ismi konulmasına karşın devletin yoğun müdahalesiyle ilk sanayileşme adımları atılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalan yabancı sermayeli şirketler de bizzat Atatürk’ün isteğiyle ulusallaştırılmaya başlamıştır. Özellikle 1930 – 1950 planlı yılları arasında uygulanan Milli Koruma Yasası, Varlık Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Yasası devletin ekonomi üzerinde etkisinin artmasına yol açmış ve sosyal devlet anlayışı korkunç boyutlara ulaşmıştır (<<http://www.canaktan.org/etkindevlet>>, 15.04.2006). Yine günümüzde kimi yurttaşların her şeyi devletten beklemesine de o dönemlerde atılan tohumlar sebep olmaktadır.

Türkiye’de 1970’lerden itibaren ağır biçimde yaşanan ve toplumu olumsuz yönde etkileyen sosyo-ekonomik bunalım giderek şiddetini arttırmış, cari açık başlıca sorun olmaya başlamıştır. 1973 Petrol Krizi de Türkiye’yi etkileyen sorunları arttırmıştır. 24 Ocak 1980 kararları, kapalı ve devletçi Türkiye ekonomisinin bir piyasa ekonomisine dönüşmesi sürecinde atılan en büyük adımdır. Hemen hemen on bir yıl sürecek bu istikrar paketi aynı zamanda IMF tipi kararlar olarak da Türk ekonomi tarihinde yerini alacaktır (Parasız, 1998; 368). Söz konusu krizler Türkiye ekonomisini daha da kırılgan bir hale getirmiş ve yine en çok ezilen kesim gelir dağılımının üçüncü yüzde 20’lik dilimine kadar bulunan ve orta direk olarak tabir edilen kesim olmuştur. Bu kesim giderek hane halkı başına düşen gelirini arttırabilmek için çözüm üretmeye çalışmış ve alternatif yollara sapılmıştır.

Türkiye’de gelir dağılımının yeniden düzenlenmesi, kesimler arası açıdan daha adaletli ve kabul edilebilir hale gelmesi uzun zamandır üzerinde düşünülen bir olgudur. Ancak bu konuda günümüze kadar olumlu sosyal ve ekonomik politikaların ortaya çıkarılıp uygulamaya konulması mümkün olmamıştır. Türkiye’de henüz genç olan yaşına karşın pek çok kez kesintiye uğrayan demokrasinin gelişmiş batı ülkelerindeki gibi tam anlamıyla yerleşmemesi,

yapılan anketlerde hükümete olan desteğin ve güvenin dikkat çekecek ölçüde az olması halkın da artık gelir dağılımı konusunu kanıksadığını ve güveni olmadığı devletten beklentisinin de giderek azaldığını göstermektedir. Ancak gelir dağılımında adaletsizliği olgusunun giderilememesi durumunda bu sorunun giderek büyüyeceği, toplumun huzurunu ve ülkenin gelişmesini olumsuz yönde etkileyeceği de açıktır.

TABLO – 2: Türkiye’de 2002–2005 Yılları Arası Gelir Dağılımı(Lorenz)

Nüfus Dilimleri	Türkiye (Genel)				Kent				Kır			
	2002	2003	2004	2005	2002	2003	2004	2005	2002	2003	2004	2005
Birinci %20	5,3	6,0	6,0	6,1	5,5	6,1	6,4	6,4	5,2	6,4	6,3	6,1
İkinci %20	9,8	10,3	10,7	11,1	9,7	10,3	10,8	11,5	10,3	11,0	11,2	11,3
Üçüncü %20	14,0	14,5	15,2	15,8	13,9	14,5	15,2	16,0	14,7	15,0	15,8	15,9
Dördüncü %20	20,8	20,9	21,9	22,6	20,5	20,8	21,4	22,6	21,7	21,2	22,7	22,6
Beşinci %20	50,1	48,3	46,2	44,4	50,4	48,3	46,1	43,5	48,0	46,3	43,9	44,2

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK), Türkiye İstatistik Yıllığı 2005: 374 ve <http://www.tuik.gov.tr>, 25.12.2006, Gelir Dağılımı İstatistikleri’nden yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

TÜİK(Türkiye İstatistik Kurumu)’in yaptığı gelir dağılımı araştırmalarının esas alındığı dört yıl vardır. Bunlar 1994, 2002, 2003, 2004 ve 2005 Hanehalkı Gelir Dağılımı Araştırmaları’dır. Ancak Dünya Bankası kendi istatistiklerine 1994 yılı gelir dağılımı araştırmasını kullanmamakta bunun sebebini de Türkiye ekonomisinin 1994 yılında büyük bir kriz yaşaması olarak göstermektedir. Tablo - 2’ye göre Türkiye genelinde nüfusun gelir ve refah düzeyi bakımından en düşük seviyesi olarak görülen birinci yüzde 20’lik dilim, oluşturulan ulusal gelirin yüzde 5,3’ünü 2002 yılında almakta iken 2003 yılında bu oran yüzde 6’ya çıkmıştır. Aynı oran 2004 yılında ise değişmeyerek yüzde 6’da kalmıştır. Yine 2004 yılında göreceli olarak ilk yüzde 20’lik dilimden daha iyi bir refah seviyesine sahip ikinci dilim önceki yıla göre yüzde 0,4’lük bir artışla ulusal gelirin yüzde 10,3’ünü kazanmaktadırlar. Üçüncü ve dördüncü yüzde 20’lik kısımlar da bu gibi artışlarla devam etmekte iken, tablonun en ilginç bölümünü oluşturan ve artık bir Türkiye klasiği haline gelen en yüksek refah düzeyine sahip beşinci yüzde 20’lik dilim ise 2004 yılında % 2,1’lik bir düşüşle ulusal gelirin yüzde 46,2’sini almaktadır. 2005 yılında ise genel anlamda en üst gelir dilimine dahil nüfusun toplam gelirden elde ettiği payda yüzde 1,8’lik azalma göze çarpmaktadır.

Yine Tablo- 2’de Türkiye genelinin yanı sıra kent ve kır kesiminde yaşayan kişilerin de gelir dağılımları incelenmiştir. Nüfusu 20.001 ve üzeri olan yerleşim yerleri kent, nüfusu 20.000 ve altı olan yerler ise kırsal(kır) olarak adlandırılmaktadır. Genele yakın olmakla beraber kent ve kır nüfusunun gelir dağılımları çeşitli farklılıklar göstermektedir. Burada en önemli nokta kent dışı

nüfusu temsil eden ve kırsal kesim olarak adlandırılan nüfusun gelir dağılımının biraz da olsa daha eşit ve adaletli olduğudur.

TABLO – 3: Türkiye’de 2002 - 2005 Yılları Arası Gelir Dağılımı(Gini)

Gini Katsayısı	2002= 0,44	2003= 0,42	2004= 0,40	2005= 0,38
----------------	------------	------------	------------	------------

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu(TUİK), Türkiye İstatistik Yıllığı 2005: 374 ve <http://www.tuik.gov.tr>, 25.10.2006, Gelir Dağılımı İstatistikleri’nden yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Tablo – 3’e göre Türkiye’nin söz konusu yıllardaki gelir dağılımı Gini Katsayısı kullanılarak incelenmiştir. Buna göre 2002 yılında oluşan 0,44 rakamı 0,5’e olan yakınlık açısından orta düzeyde bir gelir dağılımı eşitsizliğini göstermektedir.. 2003 yılında oluşan 0,42, 2004 yılındaki 0,40 rakamı ve 2005 yılındaki 0,38 rakamı da Türkiye’de gelir dağılımı eşitsizliğinin önemli oranlarda olmasa da giderek azalmakta olduğunu göstermektedir.

Bir ülkenin ekonomisinin kırılan, gelir dağılımının da eşitsiz olması ekonomik birimler ve firmalar üzerinde önemli değişikliklere sebep olacaktır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik ve istihdam hacmindeki daralma toplam nüfusun büyük bir bölümünü yaş durumuna bakmaksızın gelir elde etmeye itmiştir.

Gelir dağılımı adaletsizliğiyle birlikte Türkiye’de özellikle aile dayanışması ilişkilerinde zayıflama gözlenmektedir. Kayıp gelire uyum mekanizmaları ise kayıp geliri daha çok işgücü harcayarak karşılama, yeni gelirler bulmak ve harcamaları başta kültürel ve sosyal faaliyetler olmak üzere kıstak gelmektedir. Kaybolan gelirin telafisi ise aile reisinin ikinci bir iş bulması, kadının işgücü pazarına girmesi, hane halkından emekli olan yaşça büyük kişinin tekrar çalışan nüfusa dahil olması ve en önemlisi eğitimini devam ettiren çocuğun çalışmaya zorlanması veya eğitim hayatına hiçbir zaman girememesi şeklinde gerçekleşmektedir.

Hanehalklarının gelirlerini arttırmak için istihdamı artırma çabalarının başında çocuk yaşta çalışanlar gelmektedir. Bunlar Türkiye’nin en büyük kayıpların yaralarından birisi olan çalışan çocuklar sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra çalışan çocukların sebep olduğu kayıt dışı istihdam ile ekonomideki kırılanlıklar artmaktadır.

III - ÇOCUK ÇALIŞAN KAVRAMI

Son dönemlerde özellikle tarıma dayanan ya da tarımsal yapısı çözülmekte olan toplumlardaki “çocuk emeği”nin nitelikleri ve bu ülkelerde uygulanacak politikalar üzerinde daha dikkatli ve kestirme olmayan analizlere dönük çalışmalar yapılmaktadır. Bu amaçla çocuğun çalışmasının sağlıklı ölçülebilmesi değerlendirebilmesi için çeşitli toplumlardaki “çocuk ve çocukluk” kavramları, “çocuğun değeri”, “çocuk çalışması”, “çocuk emeği” kavramları ve çocuğun hangi tür faaliyetlerinin “sosyalizasyon”, hangi tür faaliyetlerinin “eğitim”, hangi tür faaliyetlerinin ise “çalışma” ve hangi tür faaliyetlerinin “sömürü” olduğu konusunda yeni tanımlamaların ve tipolojilerin geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir(Köksal ve Lordoğlu, 1993: 17–18).

Çocuk teriminin objektif olarak tanımlanmasında güçlükler bulunmaktadır. Genel olarak çocukluk dönemini gençlik döneminden ayırmakta yaş faktörü kullanılmaktadır. Ancak yaş faktörüne bağlı olarak bir toplumda çocuk sayılacak yaşın başka bir toplumda yetişkin olarak kabul edilmesi mümkündür(Baştaymaz, 1990: 10).

Türkiye’nin de imzaladığı Birleşmiş Milletler’in Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesinin 1.maddesine göre, 18 yaşına kadar her insan bir çocuktur. Medeni hukuktaki rüşt yaşı dikkate alındığında, 18 yaşını doldurmamış olan herkes “küçük” olarak adlandırılmaktadır(Karabulut, 1996: 6). ILO’nun 87.Genel Konferansında kabul edilen 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi’nde “çocuk” terimi ile 18 yaşın altındaki herkes ifade edilmektedir(UNICEF, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı, 1999: 20).

“Çalışan çocuk” , “genç işçi” kavramları farklı sosyal yapılara sahip toplumlarda farklı anlamlar içermektedir. “Çalışan çocuk” ve “genç işçi” bir ülkeden diğerine, gelişmiş bir ülkeden gelişmekte olan bir ülkeye, ülke içerisinde kırsal alandan kentsel alana farklılıklar göstermektedir(Karabulut, 1996: 6). Özellikle çocuk olarak nitelenen küçük yaştakilerin ekonominin büyük bir kesiminde istihdam edilmesi konunun önemini bir kat daha arttırmaktadır(Küçükkalay, Dulupçu ve Turunç, 2000: 104).

Uluslararası Çalışma Örgütü(ILO) , 15–24 yaş grubundaki kimseleri genç işçi kabul etmektedir. ILO’nun çocuk işçi tanımında benimsediği yaş sınırı ise 15’tir. Buna göre, 15 yaşın altında hayatını kazanmak aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla çalışma hayatına atılan çocuklara “çalışan çocuk” ya da “çocuk işçi” denilmektedir(<<http://www.turkis.org.tr/icerik/cocukiscilik.htm>>, 16.06.2006). ILO, sadece az gelişmiş ülkelerde 5 – 14 yaş arasında yaklaşık 250 Milyon çocuğun çalışmaya zorlandığını bildirmektedir(Marketing Türkiye, 2004: 44). Bu da, bilinçlerde çocukların bir “işgücü”, bir “beşeri sermaye” olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

A - ÇOCUK ÇALIŞANLARIN SINIFLANDIRILMASI

1990’ların Çocuk Politikası Ulusal Kongresi (26–27 Mayıs 1989, Ankara) Raporu, öğrenim çağındaki çocukları şöyle kümelendirmektedir (<<http://www.fisek.org.tr/019.php>>, 01.08.2006); Tam-zamanlı çalışan çocuklar, yarı-zamanlı çalışan çocuklar(yalnızca okulların tatil olduğu yaz aylarında çalışanlar, okul-dışı zamanlarda çalışanlar), çalışmaya öğrenciler, hem çalışmayan ve hem de öğrenimlerini sürdürmeyen çocuklar.

Prof. Dr. Sema ERDER de çalışan çocukları; ekmek parası için çalışan mutlak yoksullar; meslek arayan çıraklar; yeni çocuk işçiler: kız çocukları ve okulda başarısız çocuklar olmak üzere dörde ayırmış ve bir sınıflama denemesi yapmıştır(Erder, 01.11.2005, “Çalışan çocuklar: çırak mı, işçi mi”, <<http://www.sendikanet.org.tr/modules/news/article.php?storyid=947>>, 07.06.2006).

B - ÇOCUK ÇALIŞANLARIN ÇALIŞMA NEDENLERİ

Çocukların çalışma olgusuna yaklaşırken, ülkenin sosyo – ekonomik ve sosyo – kültürel durumunu ortaya koymak, konuya çeşitli boyutlarla bakmak gerekmektedir(Karabulut, 1996: 7). Çocuk işçiliğinin temel nedenleri yoksulluk, göç, geleneksel bakış açısı, eğitim olanaklarının yetersizliği, işsizlik, işverenlerin çocuk işgücüne talebi, mevzuatın yetersizliği ve etkin uygulanmamasıdır. Bu nedenlerin her biri bir diğ erinin hem nedeni hem de sonucu olabilmekte, böylece bir kısır döngü ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda çocuk işçiliğinin temel nedenlerini ve birbirleriyle ilişkilerini dikkate alarak bunları bir bütün içerisinde değerlendirmek olurludur(ÇSGB,Çalışan Çocukların Eğitime Yönlendirilmesi – İzmir Projesi Raporu, 2005: 16).

Türkiye’de çocukların çalışmasının başlıca sebebi yoksulluktur. Yoksulluk ise bozuk gelir dağılımı ve asgari ücretin yetersizliği, işsizlik, kaynakların üretken kullanılmaması, hızlı nüfus artışı, kayıt dışı ekonomi, teknolojik gelişmelerin sağlanamaması, bölgelerarası gelişmişlik farkı ve göç gibi birçok farklı soruna bağlı olarak ortaya çıkmaktadır(ÇSGB,Çalışan Çocukların Eğitime Yönlendirilmesi – İzmir Projesi Raporu, 2005: 16 ve Karabulut, 1996: 7). Gelir düzeyi düşük ailelerin çocukları, en azından kendi masraflarını karşılayarak, aileye destek sağlamak için çalışma ortamına girmektedirler. Özellikle köyden kente göçün hızlanması gecekondulaşma sorununu ortaya çıkarmış, ailelerin kent yaşamına uyum sağlayamayıp ekonomik olarak zor duruma düşmeleri, çocukları sokaklarda ve bazı iş sektörlerinde çalışmaya itmiştir (<http://egitirim.inonu.edu.tr/seda_calisancocuk.htm> , 07.01.2006).

Türk – İş Eski Genel Başkanı Bayram Meral’e göre; çocukların çalıştırılması ailelerin içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntıdan kaynaklanmaktadır. Meral, bugünlerde uygulanan özelleştirme politikalarının da çalışan çocukların sayısını arttırdığını düşünmektedir(Türk – İş Sendikalar ve Çalışan Çocuklar Ulusal Semineri, 1994: 6).

Ülkemizde çocuk işçiliğinin yaygın oluşu sadece yoksulluğa bağlı değildir. bazı aileler, çocuklarının meslek edinip gelecekte iş bulma şansını arttırmak için, onları çalışma ortamlarına sevk etmektedir. Bu amaçla çocuklar, mobilya ve tamircilik gibi meslek dallarına çırak olarak çalışmak için verilmektedir. Ülkemizde çocuk işçiliğinin yaygın olmasının sebepleri arasında toplumun geleneksel bakış açısı da yer alır. Çocuğun çalışarak adam olabileceğini düşünen bu yaklaşım, çalışmanın çocuk eğitime olumlu etkiler yapacağı düşüncesinden kaynaklanır. Toplumda değer gören bu düşünce, çocuğun çalışmadan, hayatın zor yanlarını görmeden okumayacağı, adam olamayacağı inancındadır. Ancak bunun yanı sıra ailelerin duyarsız ve eğitimsiz oluşu, eğitimin yaygınlaşmaması, yasal düzenlemelerin yetersiz kalışı da çocuk işçiliğini yaygınlaştırmaktadır (<http://egitirim.inonu.edu.tr/seda_calisancocuk.htm> , 07.01.2006).

Bu çocukların bugüne kadar haneleri için yaptıkları işleri ücret alarak başkaları için yapmaları, ne haneleri, ne kendileri ne de içinde yaşadıkları toplumsal çevre için yadırgatıcıdır. Hatta çocukların çalışmaları yönünde

toplumsal bir baskının olması bile söz konusudur. Üstelik bu yolla hanelerine nakit paranın girmesi kısa dönemde olumlu bir gelişme, yoksulluktan kurtuluş, olarak da kabul edilmektedir(Erder,01.11.2005, “Çalışan çocuklar: çırak mı, işçi mi”, <<http://www.sendikanet.org/tr/modules/news/article.php?storyid=947>>, 07.06.2006).

Bütün bunların yanı sıra bazı geleneksel değerleri hızla çözen yeni bir etkenden de söz etmek gerekir. Bu çerçevede yaygınlaşan kitle iletişim olanaklarının, özellikle televizyon ve reklâmların tüketim arzusunı kamçılayan bir etki yaptığı bilinmektedir. Bu artan tüketim isteği geleneksel toplumlarda yaygın olan “bir lokma bir hırka” ideolojisiyle birlikte süren yoksulluğa tahammül anlayışının yerini almaya başlamıştır. Daha fazla ve şimdi tüketme anlayışı toplumun tüm kesimlerinde olduğu gibi söz konusu ara yoksul kesimlerde de “tüketmek için çalışmak” anlayışını güçlendirmiştir. Bu yeni anlayış daha önce varolan; hüner edinmek, meslek edinmek ya da geleceğini garanti altına almak için çalışmak anlayışının yanına yerleşmeye başlamıştır. Bu durumda hem çocukların hem yetişkinlerin fazla seçici olmadan, daha çok ve çabuk para kazandırıcı işlere yönelmeleri eğilimini de arttırmıştır(Erder,01.11.2005, “Çalışan çocuklar: çırak mı, işçi mi”, <<http://www.sendikanet.org/tr/modules/news/article.php?storyid=947>>, 07.06.2006).

IV - ÇOCUK ÇALIŞANLARIN DÜNYADAKİ DURUMU

Sanayi kapitalizminin gelişmesi ve aile temelinde örgütlenmiş olan üretim sistemlerinin çözülmesi ile hane halkı üyelerinin bireyler olarak emeklerini satmak zorunda kalmaları sürecinde çocuklar pazarda talep edilen ucuz işgücü olarak aileleri için bir nakit kaynağı olmuşlardır. Ancak sanayi devrimiyle birlikte çocuk işçiliğinin niteliğinde ve niceliğinde önemli bir değişim olmuştur. Bu gelişmeler mekânsal olarak değerlendirildiğinde, gerek zamanlama gerek nitelik açısından farklılıklar gösterse de hemen her toplumda yaşanan bir süreç olmuştur (<<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/global-sorunlar/istihdam.htm>>, 22.02.2006).

Küreselleşme ve neo – liberal politikaların üçüncü dünya ülkelerinde gözle görülür etkileri; köyden kente göç, işsizliğin artması, emek gelirlerinin yerinde sayması – hatta gerilemesi – sonucu gelir dağılımının bozulması ve yoksulluk dünya ülkelerinin hepsinde gözlenen çocuk işgücünün önde gelen nedenleri arasında sayılabilir. Örneğin Meksika ve Guatemala’da işsizlikten en çok etkilenen etnik azınlıklar arasında çocukların çalışma olasılığı daha yüksekken, Afrika’da iş bulabilmek amacıyla köylerini bırakıp şehirlere göç eden babaların geride kalan eşleri ancak çocukların emeğini kullanarak yaşamlarını idame edebilmektedirler (Rende ve Erkin, 2005: 2).

Çocuk işçiliği dünya gündeminde en üst sırada yer alması gereken ve hızlı çözüm bekleyen bir sorundur. Globalleşme sürecinde çocuk işçiliği sorununun giderek yaygınlaştığı gözlemlenmektedir. Önemle belirtilmelidir ki, çocuk işçiliği sorunu tek başına globalleşmenin ortaya çıkardığı bir sorun değildir. Özellikle az

gelişmiş ve gelişmekte olan ulusal ekonomilerin yıllar boyunca yüz yüze buldukları bu sorun global ekonomik ilişkilerin yaygınlaştığı bir süreçte daha da

yaygınlaşmıştır. (<<http://www.canakatan.org/yenitrendler/globalsorunlar/istihdam.htm>>, 22.02.2006). Günümüzde çalışan çocukların sayısını kesin olarak söylemek mümkün olmasa da ILO araştırmalarına göre dünyada 5 – 14 yaş grubunda 250 Milyon çalışan çocuk bulunduğu, 12 – 17 yaş grubu 283 Milyon çocuğun çalıştığı için okula devam edemediği tahmin edilmektedir. 5 – 9 yaş grubu çalışan çocuklar toplam çalışan çocuk sayısının yaklaşık yüzde 20'sini oluşturmaktadır. Buna göre 5 – 9 yaş grubu yaklaşık 50 Milyon çocuk çalışmaktadır (<<http://www.ilo.org/public/turkish/region/europe/ankara/programme/ipec/htm>>, 26.05.2006).

ILO tarafından yapılan araştırma, 5 – 17 yaş grubu 19,7 Milyon çocuğun halen çalışmakta olduğu tahmin edilen 19 bölge ülkesini kapsamaktadır. Bu ülkeler Arjantin, Belize, Bolivya, Brezilya, Kolombiya, Kosta Rika, Şili, Ekvador, El Salvador, Guatemala, Honduras, Meksika, Nikaragua, Panama, Paraguay, Peru, Dominik Cumhuriyeti, Uruguay ve Venezüella'dır (<http://www.ilo.org/public/turkish/region/europe/ankara/newsletr/2005_3.pdf>, 12.12.2006).

ILO'nun çocuk çalışanlara yönelik olarak hazırladığı diğer bir çalışmada 10 – 14 yaş grubu çocukların 73 Milyonunun ekonomik faaliyetlerde kullanıldığı saptanmıştır. Bu kullanımlarda Asya ülkelerinin ön sıralarda olduğu dikkati çekmektedir. Türkiye'de 10 – 14 yaş grubu çocukların yüzde 24'ü çeşitli alanlarda işçi konumunda bulunmaktadır. Bu oranla Türkiye, Cezayir, Mısır, Hindistan, Endonezya, Bolivya, Guatemala, Nikaragua, Malezya, Filipinler ve Pakistan gibi ülkelere geri durumda bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda ülkeler itibariyle istihdam edilen çocukların yüzde oranları görülmektedir (Küçükkalay, Dulupçu ve Turunç, 2000: 103).

TABLO – 4: Dünya Üzerinde Toplam Çalışan Çocukların Ülkelere Göre Dağılımı (Yüzde)

ÜLKE	YÜZDE	ÜLKE	YÜZDE
Cezayir	1.63	Macaristan	0.17
Kamerun	25.25	İtalya	0.38
Mısır	11.23	Portekiz	1.76
Kenya	41.27	Arjantin	4.53
Fas	5.61	Bolivya	14.36
Nijerya	25.75	Brezilya	16.09
Senegal	31.36	Kolombiya	6.22
Uganda	45.31	Guatemala	6.22
Zambiya	29.44	Haiti	25.30
Zimbabve	29.44	Meksika	6.73
Bangladeş	30.12	Nicaragua	4.05
Çin	11.55	Paraguay	7.87
Hindistan	14.37	Uruguay	2.08
Endonezya	9.55	Türkiye	24.00
Pakistan	17.67		

KAYNAK: Boukhari, Construir Futuro, inventir en la infancia: Estudio economico de los costos y beneficios de erradicar el trabajo infantil en Iberoamerica, ILO, San Jose, Kosta Rica, Eylül 2005.

Tablodan dikkati çeken en önemli özellik az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çocuk istihdamının yaygın olduğudur. Örneğin Pakistan’da 5 – 14 yaş grubu çocuklar toplamın 1/3’ü olan 40 Milyonluk kesimi oluşturmakta, bunların 28 Milyonu (yüzde 72) kırsal alanlarda yaşamakta, 3 Milyon çocuk ise yine değişik alanlarda istihdam edilmektedir. Portekiz’de ise 14 yaş altı grubu çocukların yüzde 1,76’sı istihdam edilmektedir. Bu rakam toplam 27,700 olarak saptanmıştır. Türkiye’de ise 14 – 16 yaş grubu 11,9 Milyon çocuk bulunmakta ve bunun 1,08 Milyonu (yüzde 8,48) iş hayatında, 2,8 Milyonu (yüzde 23) ev işlerinde olmak üzere toplam 3,88 Milyon çocuk çalışmaktadır.

V - ÇOCUK ÇALIŞANLARIN TÜRKİYE’DEKİ GENEL DURUMU

Çocuk işçiliği sorunu gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi, ülkemiz için de önem taşıyan bir konudur. Türkiye kırsal yerleşimden kentsel yerleşime ve tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçiş sürecini yaşamaktadır. Yaşanan bu süreç sosyo – ekonomik yapıyı da etkilemekte ve olumlu gelişmelerin yanı sıra bir takım olumsuz etkiler de ortaya çıkarmaktadır. Hızlı nüfus artışı, göç, gelir dağılımının adaletsiz ve dengesiz oluşu, yetersiz asgari ücret, enflasyon ve geniş kesimlerin satın alma gücünün düşüklüğü, bütçeden sağlık ve eğitim harcamalarına ayrılan payın düşüklüğü, sosyal güvenlik kapsamındaki nüfusun azlığı gibi olumsuz sosyo – ekonomik göstergeler ailelerin yaşam koşullarını ağırlaştırıp geçim sıkıntısına neden olurken, çocukların aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla erken yaşta çalışma yaşamına atılması sonucunu doğurmakta, özellikle yoksul ailelerde aile gelirine katkıda bulunmak amacıyla eğitimini yarıda bırakıp çalışmaya başlayan çocukların sayıları hızla artmaktadır (<http://www.tesk.org.tr/calisma/cocuk/cocuk1.html>, 14.01.2006).

Çocukların çalışmasının tek nedeni yoksulluk değildir. Yoksulluğun yanı sıra çocukların okula ilgi duymaması, okul masraflarının yüksekliği, ailelerinin izin vermemesi, ev işlerinde ailelerine yardımcı olma zorunlulukları, çeşitli nedenlerle eğitim kurumlarına karşı duyulan güvensizlik, “okulda başarısızlık” olarak algılanan bazı durumlar, tamamlanmayan eğitimin insana bir şeyler kazandırmayacağı düşüncesi, eğitim sisteminin iş piyasasına uygun nitelikte insanlar yetiştiremez hale gelmesi ve dolayısıyla okumuş gençler arasında görülen işsizlik gibi birçok faktör de çocukların erken yaşlarda çalışmalarına neden olmaktadır. Öte yandan işverenlerin, çocukları ucuz işgücü olmaları, bazı işler için çok uygun olmaları ve haklarını aramada güçsüz olmaları gibi nedenlerle de tercih etmeleri çocuk çalışanların sayısını arttırmaktadır (Karabulut, 1996: 9 – 10).

1994 yılında o zamanki DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) şimdiki adıyla TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu)’in yaptığı Çocuk İstihdamı Anketi’ne göre; Türkiye’de 11 Milyon 889 Bin olan 6 – 14 yaş grubu çocuk nüfusun yaklaşık 3 Milyon 884 Bin’i (yüzde 32) işyerlerinde ve ev işlerinde çalışan çocuklardır. Bu nüfusun 1 Milyon 8 Bin’i ekonomik işlerde çalışmaktadır. Söz konusu nüfusun sektörlere dağılımı ise; yüzde 77 tarım, yüzde 11 sanayi, yüzde 7 hizmetler ve yüzde 5’i ticaret sektörü şeklindedir. Aslında bu rakamlar Türkiye’de çalışan çocukların gerçek sayısını vermemektedir. Çünkü bu sayının iki katından fazlası

ev işlerinde herhangi bir ücret almaksızın çalışmaktadır. Bu durumda çalışan çocuk sayısının 3 Milyon 847 Bin olduğu öngörülmektedir.

Çocuk çalışanlar konusunda diğer bir kapsamlı çalışma yine TÜİK tarafından 1999 yılında gerçekleştirilmiştir. 1999 yılı verilerine göre 6 – 17 yaş grubunda Türkiye’de 16 Milyon 88 Bin kişiden, 1 Milyon 635 Bin’i ekonomik işlerde, 4 Milyon 785 Bin’i ev işlerinde çalışmaktadır. Böylelikle toplam çalışan çocuk sayısının 6 Milyon 420 Bin’e ulaştığı tespit edilmiştir. Ekonomik işlerde çalışan çocukların sektörel dağılımına bakıldığında ise; yüzde 57,6’sı tarım sektöründe, yüzde 21,8’i sanayi sektöründe, yüzde 10,2’si ticaret kesiminde, yüzde 10,4’ü hizmetler kesiminde istihdam edildiği görülmektedir (Tablo 5). Bu verilere dayanarak çalışan çocuk sayısının arttığı ve hizmetler sektörüne doğru bir kayma eğiliminde bulunduğunu belirtebiliriz.

Tablo – 5: Yaş Grubu, Cinsiyet ve Çalışılan Sektöre Göre Ekonomik İşlerde Çalışan Çocuklar

Yaş Grubu	Toplam	Tarım		Sanayi		Ticaret		Hizmet	
			%		%		%		%
6 – 14	510	335	65,7	81	15,9	34	6,7	60	11,8
15 – 17	1125	607	54	276	24,5	133	11,8	109	9,7
Toplam	1635	942	57,6	357	21,8	167	10,2	169	10,3
Erkek									
6 – 14	298	158	53	59	19,8	30	10,1	51	17,1
15 – 17	712	311	43,7	213	29,9	100	14	88	12,4
Toplam	1010	469	46,4	272	26,9	130	12,9	139	13,8
Kadın									
6 – 14	212	177	83,5	21	9,9	4	1,9	10	4,7
15 – 17	413	297	71,9	63	15,3	33	8	20	4,8
Toplam	625	474	75,8	84	13,4	37	5,9	30	4,8

KAYNAK: TÜİK 1999 Çocuk İşgücü Anketi Haber Bülteni

2004 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) tarafından yapılan bir araştırmaya göre çalışan çocuk sayısı Haziran 2004’te 12 – 14 yaş grubunda 469 Bin’dir. Bu tespit edilen sayıda kayıt dışı çalışan çocuklar olmadığından gerçekleri yansıtmamaktadır. (http://www.cnnturk.com/OZEL_DOSYALAR/haber_detay, 12.12.2006).

VI – ÇOCUK ÇALIŞANLAR VE EĞİTİM

Eğitim, kalkınmanın en önemli yapı taşlarından biri olarak kabul edilmiştir. Her yıl yaklaşık olarak 1 milyon kişi eğitim hayatına katılmaktadır. Bunun sonucu olarak yetersiz olan kaynakların artırılarak eğitime aktarılması gerekmektedir. Fabrikalarda çalışma koşullarını düzenleyen 1819 ve 1833 tarihli yasalar, çalışmaya kabul yaşının 9 olarak saptamıştı. Fakat, iş müfettişlerinin önerileri üzerine çalışmaya kabul yaşı 1844 yılında 8’e indirildi. Çünkü bu devirde her yerde olduğu gibi İngiltere’de de eğitim yetersizdi ve 9 yaşından önce çalışmaya alınmayan birçok çocuk okula da gidemedikleri için sokaklarda kalıyorlardı. Ancak, 1874 yılında çalışmaya alınma yaşı 10’a çıkarıldı. O zamandan bu yana sanayide çalışmaya kabul yaşı 1891 yılında 11’e, 1901’de

12’ye ve 1918 yılında da 14’e çıkarıldı. Halen çalışmaya kabul yaşı fabrikalar için 16’dır. Fakat genel olarak fabrika ve madenler dışında çalışma yaşı 14 olarak saptanmıştır(Talas,1981: 180).

Yasalarda(Medeni Yasa, Anayasa’nın 50. Maddesi, İş Yasası’nın 71. Maddesi) ve kabul edilen çocuk haklarına dair sözleşmede Türkiye’de insanların 18 yaşına kadar çocuk kabul edildikleri, ancak çalışma yaşının bazı durumlarda(Umumi Hıfzısıhha Yasası) 12 yaşa kadar düşürüldüğü görülmektedir. Ülkemizde yasalarca çocukları korumaya dönük bir takım koşullar belirlense de çocukların çalışma yaşının 12’ye kadar düşürülmesi, onların ucuz işgücü olarak kullanılmasının kapılarının açılmasına neden olmuştur. Çocukların henüz gelişimlerini tamamlamadan, erken olarak işgücüne katılmaları onları eğitim sisteminin dışına itmektir(<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/senemoglu.htm>, 09.12.2006).

Eğitim sorunu, çocuk işçiliğın önemli bir boyutudur. Yoksulluk nedeniyle ailelerin, çocuğın eğitim masraflarını karşılayamaması, çocuğın okula devamını engellemekte; yeterli eğitim alamaması aile bireyleri gibi çocuğunda gelecekte donanımsız yetişkin ve düşük gelirli vasıfsız işgücü olmasına neden olmakta, bu durumda yoksulluk kısır döngüsüne yol açmaktadır. Çocukları çalışma yaşamından uzak tutmak için en etkin araç, onları eğitim sistemine dahil etmektir. Beşeri yatırımın, yatırımların uzun vadede,ancak en garantili sonuç vereni olduğu bilinmektedir. Çocukların, zorunlu temel eğitim süresinin mümkün olduğunca yükseltilmesi ile iş hayatına geç atılmaları sağlanmalıdır. Türkiye’de zorunlu temel eğitim süresi 1997’de yapılan düzenleme ile beş yıldan sekiz yıla çıkarılmıştır. Türkiye genelinde 6 – 14 yaş grubunda okula devam eden çocuk sayısı Ekim 1994’te 9 Milyon 917 Bin iken Ekim 1999’da 10 Milyon 633 Bin’e yükselmiştir (ÇSGB,Çalışan Çocukların Eğitime Yönlendirilmesi İzmir Projesi Raporu, 2005: 14). ÇSGB bünyesinde kurulan Çalışan Çocuklar Bölümü, 1997’de zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılmasıyla çocuk çalışan sayısında yaklaşık yüzde 50 azalma olduğunu tespit etmiştir.

Çocuğın gelecekte daha iyi bir yaşam biçimine kavuşması, kalifiye olması ile mümkündür. Kalifiye elemanın günümüzde meslekî ve teknik eğitim veren okullarda yetiştirilmesi mümkün olmamaktadır. 4306 Sayılı 8 Yıllık Kesintisiz Temel Eğitim Kanunu ile okul ve iş yerinin ortaklaşa görev, yetki ve sorumluluk alacağı bir sistem hedeflemektedir. Gelişmiş birçok ülkede, teknisyen seviyesine kadar meslek elemanlarının çıraklık sistemiyle, teknisyen ve daha üst seviyedeki elemanların okul sistemiyle yetiştirildikleri yapılan araştırma sonucunda gözlenmektedir. Çıraklık sistemiyle yapılmakta olan meslek eğitimi, okul sistemine göre yapılan meslek eğitiminden daha ucuza mal olmaktadır. Ekonomik yapıları çok güçlü olan bazı ülkelerin yetkilileri, meslek eğitimini öngören eğitimle (okul sistemiyle) yapacak kadar zengin olmadıklarını belirtmektedirler. Yurdumuzdaki vasıflı ara insan gücü açığının fazlalığı, düzenli çıraklık eğitimi (ikili eğitim sistemi) ile kalifiye meslek elemanı yetiştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Hiçbir meslekî eğitim görmeden iş hayatına atılan gençlerin çıraklık eğitim sisteminde yetiştirilerek becerili iş gücü hâline getirilmesi,

ülkemizin bu ihtiyacının karşılanmasında en ekonomik ve gerçekçi yol olup, bu gençlerin çıraklık eğitimi sistemiyle yetiştirilmeleri toplumsal açıdan fayda sağlayacaktır(<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/146/seker.htm>, 09.12.2006). Bu durumda, iş dünyasını ve toplumun geleceğini güvence altına almanın temel koşulu; zorunlu olan temel eğitim süresini 12 yıla uzatmakla birlikte mesleki eğitimi ve kurumlarını daha da nitelikli hale getirmektir.

SONUÇ

Türkiye’de gözlemlemeye çalıştığımız gelir dağılımındaki eşitsizlik, bunun dünya çapındaki yeri ve tüm bunların bir sonucu olarak istihdamdaki yetersizliklerle birlikte küçük yaştaki çocukların çalıştırılması kötü bir durumdur. Türkiye’de ekonomik yapı içinde çocuk olarak tanımlanan bireylerin istihdam edilmeleri kendisi ile beraber iki uçlu bir sorunla ülkeyi karşı karşıya bırakmaktadır. Herhangi bir ülke ekonomisinde temel eğitimi almamış, belirli bir yaş sınırına erişmemiş çocuk nüfusunun istihdamı ilk sorunun kendisi olup insan hak ve özgürlükleri, sosyal devlet anlayışı ve pozitif hukukun içeriğine aykırılık göstermektedir. Ama mademki çocuk çalıştırılmasını tamamen ortadan kaldırmak için çocukların fiziksel, zihinsel, psikolojik ve sosyal gelişimlerini en az zedeleyecek ortamlarda çalışma hakları vardır, bu kez de karşımıza çalışan bu çocukların çalışma koşulları ile ilgili ikincil sorun yumağı çıkmaktadır. Birinci sorun, ülkenin genel ekonomik konjonktürün itici etkileri ile oluşan bir sorundur. Bunun ekonominin genel yapısını düzenlemeden tek başına ve alınan spesifik önlemlerle çözülebileceğini düşünmek yanlış olur(Küçükkalay, Dulupçu ve Turunç,2000:108–109). Türkiye ekonomisinin sosyal devletin ilkelerini yerine getirememesi, gelir dağılımı politikalarında adalet kriterlerini uygulamaya geçirememesi, ekonomik organizasyonda yaşanan sorunlar, gerekli istihdam olanaklarının açılmaması, adaletli vergi politikalarının izlenmemesi gibi temel makro ekonomik sorunlar çocuk istihdamının da itici gücünü oluşturmaktadır. Bunlar çözümlenmeden çocuk istihdamının yok edilmesi ya da minimize edilmesi olurlu değildir(Küçükkalay, Dulupçu ve Turunç,2000:109; TİSK,1997:12).

Bunların yanında konunun ikinci ve diğer önemli boyutunu çalışan çocukların, çalışma koşullarıyla ilgili karşılaştıkları sorunlar oluşturmaktadır. Günlük uzun çalışma süreleri, düşük ücret, sosyal güvenlik haklarından yararlanamama, yetersiz beslenme, işlerin ağır olması, işlerin kötü ve sağlıksız ortamlarda yapılmasından işçi sağlığı ve güvenliği ile ilgili problemlerle karşı karşıya kalmalarıdır(Karabulut,1996:22–26). İşten çıkarılma karşısında hak arama imkanlarına sahip bulunmayan bu çocuklar, işsizlik riski ile karşılaşmamak için her türlü kötü muameleye boyun eğmek durumunda kalmaktadırlar(TİSK,1997:19).

Çocukların, uzun süreler ve sağlıksız ortamlarda çalışması onların fiziksel gelişimlerini ve bedensel sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Duyar ve Özener(2003)’in, Ankara Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi’nin desteği ile yapmış olduğu araştırmalar sonucunda; çalışan çocukların bedenlerinin çarpık geliştiği ortaya çıkmıştır.

Çalışan çocuk, psiko-sosyal gelişim açısından da risk altındadır. Dış görünüşe çok önem verilen bir dönem olan ergenlikte, çalışan çocukta görülen gelişme gerilikleri, yaşlılarıyla aynı şeyleri yapamamak(okul, oyun ve arkadaşlarından ayrı kalma) ya da çevrenin onlara karşı bakış açısı, onları psikolojik olarak etkilemektedir ve aşağılık duygusuna kapılmalarına neden olabilmektedir. Çalışma çocuğun zihinsel gelişimini de risk altına sokmaktadır. Çocuğun yeni şeyleri öğrenmekle geçireceği süreyi günlük rutin işler yaparak geçirmesi, çocuğun zihinsel gelişimini(problem çözme yeteneği, öğrenme becerisini geliştirme ve yaratıcılık) engellemektedir(Kahramanoğlu,1996:138–143; TİSK,1997:63).

Çocukların erken yaşlarda zor ve tehlikeli koşullarda çalıştırılmaları, çocukların çocukluklarını yaşayamamalarına, eğitimden uzaklaşmalarına, fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin olumsuz etkilenmesinin yanı sıra çeşitli istismara uğramalarına da yol açmaktadır. Çalışan çocuklarla ilgili son geniş kapsamlı araştırma TÜİK’in 1999 yılında yaptığı çocuk işgücü anketidir. Aradan yedi yıl geçmesine karşın sorunun bugünkü boyutlarını gerçekçi anlamda ortaya koyabilecek bir araştırma yapılmamıştır. Çalışan çocuk sorununun kalıcı olarak çözümlenebilmesi için; Türkiye’de merkezi ve yerel yönetimlerin, işçi ve işveren konfederasyonlarının, ILO ve gönüllü kuruluşların yaptıkları çalışmaları attırarak sürdürmeleri; ülkenin ekonomik ve sosyal performansının artırılması gerekmektedir. Bu da, varolan kaynakların verimli ve rasyonel kullanılması, yeni kaynakların yaratılması ve ulusal gelir dağılımının adaletli dağıtılması ile mümkün olacaktır. Kaynakların verimli ve rasyonel kullanılması da teknoloji ve eğitilmiş işgücü ile mümkündür. Eğitim hakları elinden alınmamış, mesleklerini ve yaşam biçimlerini seçme haklarına sahip çocuk ve gençlerin oluşturacağı, nitelikli ve sağlıklı işgücü ile Türkiye hem kalkınacak hem de gelecekte daha gelişmiş bir ülke olacaktır.

KAYNAKÇA

- BAŞTAYMAZ, T. (1990), 6-15 Yaş Grubu Bursa’da Çalışan Çocuklar Üzerine Bir Araştırma, İstanbul: FES Yayınları.
- BOUKHARİ, Construir Futuro, inventir en la infancia: Estudio economico de los costos y beneficios de erradicar el trabajo infantil en Iberoamerica, ILO, San Jose, Kosta Rica, Eylül 2005.
- ÇAKIR,Ö.,(2002) “Sosyal Dışlanma”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,C.4, S.5.
- DUYAR, İ. ve ÖZENER, B. (2002), Çocuk İşçiler Çarpık Gelişen Bedenler, Ankara: Ütopya Yayıncılık.
- EĞİLMEZ M., KUMCU E., Ekonomi Politikası, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005.
- ERDER, S. (01.11.2005), “Çalışan çocuklar: çırak mı, işçi mi”, <http://www.sendikanet.org/tr/modules/news/article.php?storyid=947>, (07.06.2006).
- HAYEK F.A., Çeviren: Atilla Yayla, Hukuk Yasama ve Özgürlük: Kurallar ve Düzen, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1996.
- KAHRAMANOĞLU, E. (1996), Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları, Ankara: Friedrich Nauman Vakfı Yayınları.
- KARABULUT, Ö. (1996), Türkiye’de Çalışan Çocuklar, İstanbul: Çözüm Yayıncılık.
- KARAKAYALI H., Makro Ekonomi, İzmir: Emek Kitabevi, 2005.

- KÖKSAL, S. ve LORDOĞLU, K. (1993), Geleneksel Çıracılıktan Çocuk Emegine: Bir Alan Araştırması, İstanbul: Friedrich Nauman Vakfı Yayınları.
- KÜÇÜKKALAY, M., DULUPÇU, A. ve TURUNÇ, Ö. (2000), "Dünyada ve Türkiye'de Çocuk İşgücü İstihdamının Sorunları ve Önlenmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.5, S.1.
- Marketing Türkiye Dergisi, Yıl: 2 Sayı: 46, 15.02.2004
- PARASIZ İ., Para Politikası, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1998.
- RENDE, Sevinç ve ERKİN, Cenk, "Çocuk Emegi: ...Bizde Ucuz, İstediginiz Kadar Kullanın.", Birikim Dergisi, Nisan 2005.
- TALAS, Cahit, Sosyal Ekonomi, Ankara: Sevinç Matbaası, 1983.
- TALAS, Cahit, 1981, Toplumsal Politikaya Giriş, S Yayınları, Ankara.
- TİSK, Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları, Ankara: TİSK Yayınları, 1997.
- TÜİK, Çocuk İstihdam Anketi, 1994.
- TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Haber Bülteni, 1999.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Yıllığı 2005.
- TÜRK İ., Maliye Politikası, Ankara: Turhan Yayınevi, 2003.
- TÜRK-İŞ Sendikalar ve Çalışan Çocuklar Ulusal Semineri, 1994, Türk-İş Yayınları.
- Uluslararası Çalışma Örgütü-Çocuk İşçiliğini Sona Erdirme Programı-Çalışan Çocukların Eğitime Yönlendirilmesi İzmir Projesi Raporu, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, Ankara: ÇSGB Yayınları, 2005.
- UNICEF, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı, Ankara: 1998.
- ÜNSAL E., Makro İktisat, Ankara: İmaj Kitabevi, 2005.
- YÜCE M., (2003), "Türkiye'de Gelir Dağılımındaki Adaletsizliğin izlenen vergi ve harcama politikaları İle Bağlantısı", <<http://www.bilgiyonetimi.org>> (05.03.2005).
- <http://www.fisek.org.tr/019.php>, 01.08.2006.
- http://egitim.inonu.edu.tr/seda_calisancocuk.htm, 07.01.2006.
- <http://www.canaktan.org/etkindevlet>, 15.04.2006.
- <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/global-sorunlar/istihdam.htm>, 22.02.2006.
- <http://www.ilo.org/public/turkish/region/europe/ankara/programme/ipecc/htm>, 26.05.2006.
- http://www.ilo.org/public/turkish/region/europe/ankara/newsletr/2005_3.pdf, 12.12.2006.
- <http://www.tesk.org.tr/calisma/cocuk/cocuk1.html>, 14.01.2006.
- http://www.cnnturk.com/OZEL_DOSYALAR/haber_detay, 12.12.2006.
- <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/senemoglu.htm>, 09.12.2006.
- <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/146/seker.htm>, 09.12.2006.
- <http://www.tuik.gov.tr>, 25.12.2006.
- <http://www.turkis.org.tr/icerik/cocukiscilik.htm>, 16.06.2006.
- <http://hdr.undp.org/hdr2006/pdfs/report/HDR06-complete.pdf>, 26.12.2006